

Nutitelefoniga MOBO rakendusega

LÜLLEMÄE REBASERADA

Juku-Peedu Lüllemäe Rebaserada lähtub Lüllemäe Suusamaa parklast ja sellel on 9 kohapärimusega seotud KP-d.

Samal ajal lähtub RMK Rebasemõisa parklast RMK Rebäse 15 vaatepunktiga maastikurada.

Aeg-ajalt need rajad kohtuvad. Karula kõrgeima punkti – Rebase Tornimäe vallutamiseks ja Karula looduse nautimiseks sobivad mõlemad.

KONTROLLPUNKTIDE KIRJELDUS

START-FINIŠ Lüllemäe Suusamaa parkla

Säilinud ürikutes mainitakse **Karulat** esmakordselt 1392.a. kui paroch. Ecclesia Carvele (kihelkonna kirik Karulas). Just siit said nime kihelkond ja hiljem tekkinud Karula mõis. See tõik seab omakorda kahtluse alla Karula nime seose karudega ja karulaantega. Karusid ja suuri karulaani võis siin olla küll, ainult et karusid ei olnud. Selliseid mõmisevaid elukaid nimetati tol kaugel ajal Ugandis, seega ka Karulas ottideks. Just Ugandi tähtsaim linnus kannab lõunaeeetilist nime Otepää, s.o. oti pää ehk karu pea. Koduuriija Helbe Merila-Lattiku arvates tuleneb Karula nimi pigem lõuna-eeesti sõnadest karv, karvane, karune (Carvele), s.o. karm, ebasõbralik. Sellisena võis see raskesti läbitav ja haritav maa uusasukale tõepoolest paista ja sellest ka nime saada.

Lüllemäe nimi tuleneb võrumurdelisest sõnast lüll, mis tähendab võllast või karistuskohta. Seni lihtsalt üht mäeküngast tähistanud Lüllemäe sai aleviku nimeks nõukogude ajal, mil varem kasutusel olnud **Karula kirikuküla** arvati ideoloogiliselt sobimatuks.

Otse üle tee asub Lüllemäe koolimaja ja kooli õuel kivi kirjaga „**A. 1687 HARIDUSELU ALGUS KARULAS**“.

Algas see Karula hariduselu kevadel 1687. aastal tagasi 5 õpilasega, kes kiriku juures katekismuse järgi lugemist õppisid.

Tänane Lüllemäe kool jätkab hariduse andmist varem Karulas tegutsenud paljude väikekoolide järglasena.

Alustuseks meenutame noore Karula hariduselu ühte võtmetegelat:

KP 43 Johann Hornung (u. 1660-1715) – mälestuskivi lõunakülg

1697.a. tuli Karulasse kirikuõpetajaks eesti keele arengus suurt osa mänginud pastor **Johann Hornung**, kes oli üks tulisemaid Forseliuse keele- ja pedagoogika pooldajaid Eesti rahvakoolides, nii et meil on põhjust oletada, et just tema juhtimisel Karula kool õige hoo Forseliuse vaimus sisse sai.

Kultuuriajaloolasel Liivi Aarmal õnnestus välja uurida **Bengt Gottfried Forseliuse ja Johann Hornungi** vahelised lähedased sugulussidemed. Johann oli Bengti isa Johann Forseliuse tütre (või tütretütre) poeg. Mõlemad poisid olid umbes ühealised, kasvasid koos üles Harju-Madisel ja käisid koos kooliski. Forseliuste ja Hornungite lähedase sugulussideme avastamise valguses muutuvad paljud tollased asjad arusadavamaks, loomulikumaks ja inimlikult mõistetavaks. Pole ime, et need mehed ühe asja eest hea seisid, ning J. Hornung B. G. Forseliuse alustataud tööd eesti keele ja hariduse alal jätkas.

Johann Hornung võttis koos lapsepõlvekaaslase ja lähisugulase Bengt Gottfried Forseliusega osa 1687.a. Pilistveres toimunud piiblitõlkimise konverentsist, toetades viimase keeleparanduslikke uuendusi. Aastatel 1687 - 1688 eestindas koos Adrian Virginiusega Uue Testamendi, mis sai hilisemate piiblitõlgete aluseks. Peale Forseliuse hukkamist tormisel Läänemerel jätkas Hornung Forseliuse tööd keeleuuenduste alal. Eesti kirjakeele arendamisel on jääva väärtusega Hornungi keeleõpetusraamat "Grammatica Esthonica", mis ilmus 1693.a. Riias.

Hornung oli üks väheseid saksa päritoluga kirikuõpetajaid, kes elasid kogudusega kaasa Põhjasõja raskused ja sellel raskel ajal ei põgenenud. Seetõttu kahtlustati teda reeturluses ja vangistati nii rootslaste kui venelaste poolt. 1715. a. suri sõjavangis.

2000.a. paigaldas tänulik Karula rahvas Hornungile uue kiriku õuele mälestuskivi.

Jaan Lattik Hornungist: “Kes olid Karula kirikuõpetajad? Puha sakslased kaugele tagasi minevikku, kuni ühe meheni, kes oli ka Karula õpetaja ja kellest kirjutab kodumaa kiriku ja kultuuri ajalugu järgmist: „Isata, emata astub tema meile meie kirikuloos ette. Tema suguvõsast ja vanematest ei tea keegi midagi. Ta pani terve Uue Testamendi eesti keelde ümber. Johann Hornung on meie kiriku keele isaks saanud.“

Järgmine KP võiks olla Ararati mägi. See on ühtlasi kolme raja – RMK Rebäse maastikuraja, Lüllemäe külaraja ja Lüllemäe Rebaseraja kohtumiskoht.

KP 31b Ararati mägi

*Selles, et Karulal on oma Ararati mägi, võlgname tänu siin 50 aastat koolmeistri ja kõstrina tegutsenud **Karl Stimmile**. Ka mäekuju ise pidavat meenutama „päris“ Araratti*

Jaan Lattik: „Vana kõster Stimm oli andnud kõstrikohta ümbritsevatele mägedele piibli nimed. Oli leeritüdrukuid hoiatanud, et ärgu nad mingi Ararati mäele jalutama, seal olevat poisse liikumas. Mingi nad parem Geneetsareti järve äärde – seal ilus teerada. See oli muidugi Kõstrijärv.

(„Minu album“ 1960)

Karta võib, et järv ise ja ümbruskonna talud (Kõstrinurme, Kõstrijärve) said omakorda nime kõster Stimmi järgi

*Enne Araratiks saamist kandis mägi **Aarani** nime.*

Araratist põhjapoolse jääva kahetipulise mäe nimi on Karula Rahvuspargi esimesel kaardil Jaanimägi ehk Kristuse kannatuse mägi. Seegi nimi võib olla kõster Stimmi pandud. Mäel kulgevad praegu üles-alla Lüllemäe suusarajad. Kui füüsiline ettevalmistus kehvapoolne, kujuneb tõusudest üles ronimine tõesti kannatuseks

Mäe järvepoolne nõlv on väga järsk, kaldenurk on üle 24°. Ülejäänud nõlvad on laugemad.

*Lõunas näeme iidsete tammedega ja vahtratega **Taitse** (varasem nimi olnud Talitse) **endist talukohta**, ühte ümbruskonna vanemat (umbes 1580.-1590. aastast).*

*All nõos paikneb väike ümmargune **Raudjärv** (0,3 ha). Raudjärvega tutvume lähemalt KP-s 44.*

*75,3 m kõrgusel üle merepinna asuv **Kõstrejärv** on kõrgustiku põhjanõlval paikneva Karula Pikkjärve (94,9 ha) järel kõrgustiku loodeosa suuruselt teine järv. Selle pindala küünib üle 10 ha (10,4 ha), seejuures on pikkus 640 m, laius aga 470 m. Järv on madal, maksimaalne sügavus vaid 4,4 m. Nagu kõik Karula kõrgustiku kuplitevahelised väike-järved, on seegi järv raugastumas, täitunud muda ja taimestikuga. Järve pinnal õitseb hulgaliselt vesiroose.*

KP 44 Raudjärv

See on väike, väga sügav, väga külma veega järveke. Vanasti olnud sellel kohal, kus nüüd järv lainetab, suur ja tore loss. Lossiomanikud rikkad ja võimsad, kuid õelad ja halastamatud oma talupoegade vastu.

Ühel ööl aga saabus kättemaks – pikne löi lossi torni ja loss vajus mürinal maa sügavusse. Sellel kohal avanes Raudjärv, mille vesi on raudkülm külmade südamete tõttu, mida ta oma voogude all varjab.

Praegu troonib Raudjärve ümbritsevas soos kobras.

Raudjärvest voolab põhja suunas välja oja, mis teinud väikese ringi ümber kahe “tipuga” liitvormi ehk Kristuse kannatuse mäe, suubub Kõstrijärve.

*Põnevaid lugusid ennemuistsetest juhtumitest Lüllemäel ja Karulas on oma vanaisa mälestuste põhjal kirja pannud **Eduard Prants**. Kui palju nendes tõtt on, peab igaüks ise otsustama.*

*Hakkame nüüd **Eduard Prantsu** mälestuste kaudu kaasa elama Matsla vendade võitlemistele, kus keskne koht Raudjärvel (NB! Suhtuda loominguliselt!):*

Karula kihelkond on olnud juba väga vanal ajal rahvarohke asula, millest isegi ajalugu on rääkinud, mida inimpõlved on oma elu jooksul üle elanud ja raskusi näinud. Minu vanaisa Jüri Taaveti poeg Prants oli juba tollel ajal hakanud neid juhtumeid üles kirjutama, mis oli kunagi palju aastaid tagasi Karulas juhtunud.

Mõned inimesed on veidi Lüllemäest küll kirjutanud aga mitte nii nagu need juhtumid on olnud. Jüri Prantsul oli oma käsikirjas öeldud, et Lüllemäe asula leidsid vanade sõdade ajal Liivi sõjaväe diviisi sõdurid oma väepealiku Lüllega, kes leitud asulat tähistasid Lülle nimega. Kui Lüllemäe leiti metsa seest oli kirik, aidad ja kõrts varemeis. Kui need sõjaaegsed valitsejad jäid valitsema, taastati ka Lüllemäe kirik, aidad, kõrts ja õpetaja maja. Eks need karmid valitsejad muutsid inimeste elu väga raskeks. Inimesed kes ei suutnud oma härrasid teenida ega sallinud neid, põgenesid veelgi sügavamasse metsa kuhu ehitasid omale järsu mäe kaldale puukindluse, nii sündis Lüllemäelt kolme kilomeetri kaugusele mägede keskele uus asula Matsla (Madsa? – seal on küll üks Linnamägi-T.K.) kindlus. Matsla kindluse ehitajateks olid kolm venda Matsu Jaak, Jüri ja Jakob. Need vennad olid suured tugevad mehed, kes rõhujaid ei sallinud. Kui rõhujad hakkasid Lüllemäe kirikut taastama mis päeval ehitati, tolle vennad lõhkusid öösel maha. Kui Lüller sai teada, et Matsu Jaagu pruut on tema teenri tütar Anu, laskis Lüller kiriku seina sisse müürseppadel augu jätta, kuhu müüriti Jaagu pruut Anu.

Kui Jaak sai teada, et Lüller tema pruudi kiriku seina sisse müürinud, ajasid vennad kogu kihelkonna mehed kokku ja tungisid Lüllerile kallale, põletasid kogu Lüllemäel olevad hooned ja tapsid ka pastor-kõrtsmik Lülleri. Lülleri pojad pääsesid põgenema ja tulid suurema abiväega tagas, vallutasid asula tagasi ja hakkasid uuesti Lüllemäed üles ehitama. Lülleri pojad tegid otsuse kolme venna kindlus metsast üles leida ja maha põletada, Jaagu pruut Anu üles leida, uuesti Lüllemäele tuua ja seina sisse müürida, kas elusalt või surnult. Lülleri pojad ehitasid oma isale ilusa kalmukääpa praeguse Lüllemäe kooli vastu kaldale, kuhu on veel alles jäänud kaks väga vana puud. Kui vennad Matslad teada said, et haua kääbas valmis on, tulid öösel ja lõhkusid hauakääpa maha, poosid vana surnud Lülleri üles ja läksid metsa tagasi.

Kui Lülleri pojad hommikul nägid, mis isaga tehtud, ajasid oma väed metsa kindlust otsima. Kindlust niipea ei leitud ja rahva tasumine kestis edasi. Üks Lülleri poegadest sai jalast haavata, peale haava paranemist ta enam ei julgenud metsa minna ja jäi kirikumajja, kus ühel päeval varahommikul nägi, et Anu tuli oma ema juurde. Ta laskis oma kaitsjatel Anu kinni võtta ja kiriku müüri sisse müürida. Kui ema sai teada, et lombakas on tema tütre müüri sisse müürinud, tappis Anu ema lombaka kirikumajja söögilaua taha ära, jooksis metsa kindluse juurde Jaagule teatama, et oma pruuti päästma tuleks, aga Anut enam päästa ei õnnestunud ja nii jäigi tüdruk Lüllemäe müüri sisse ja võib-olla on praegugi seal, nagu rahvasuu räägib (sellest, et üks neitsi on kiriku seina sisse müüritud räägivad teisedki pärimused – T.K.). Suure leina ja vihaga läksid vennad metsa tagasi kus otsustati rõhujatele karmilt kätte maksta, metsas alustati selleks ettevalmistusi.

Kättetasumist alustada ei saadud, sest kui Anu ema tuli kindluse juurde, juhtusid Lüllerite luurajad nägema, kuhu Anu ema läks ja leidsid kindluse peidupaiga üles. Kindlust veel vallutada ei õnnestunud, vallutajad tõrjuti tagasi ja Lülleri teine poeg kaotas oma käe.

Nii möödusid aastad, Lüllerid taastasid Lüllemäe ega julgenud enam Matslale kallale minna. Lülleri pojad ei saanud pärast omavahel läbi, terve vend ajas oma ühe käega venna Lüllemäelt minema, ta ära ei läinud, läks siis mäest alla järve äärde, kuhu ehitas omale maja, mis on veel alles, seda maja nimetatakse praegugi köstrimajaks, sest too vend hakkas köstriks.

Köstril ei olnud head meelt selle üle, et Matsla rahvas elab hästi ja talle midagi ei anna, ei tule kirikusse ega lase ennast ristida. Ta ajas oma väed uuesti rünnakule, vallutas maad kuni Rebasemõisani ära, ehitas Rebasemõisa mäele rehe ja pojale kivimaja. Poeg ei saanud ka Matsla rahvaga läbi, kogu aeg olid sõjatülid. Ühel päeval läks köstri poeg hobusega metsa ratsutama, kus kolm venda võtsid ta kinni ja uputasid ta **Raudjärve**, hobuse viisid oma kindlusse. Kui köster sai teada, et ta poeg on kadunud, ajas oma väed kokku ja tungis Matsla rahvale kallale. Matsla rahvas ei olnud selleks hästi ettevalmistatud ja kaotus oli suur. Puukindlus põletati maani maha, vennad said surma, Anu ema pääses, jooksis metsa ja uputas enda väikesesse järve mida praegu nimetatakse **Raudjärveks**, sest naise nimi oli Raua Manni.

Peale kindluse maha põletamist oli Matsla rahval rasked ajad. Köster võttis maad ära ja muutis rahva orjadeks, kellelgi ei olnud enam mingit kaitset, inimesed pidid kõik oma viljad andma köstrile, kes seda ei teinud sellelt võeti vägivaldselt. Kui käsku ei täidetud viidi rehe juurde kivi peale, kus peksti inimesi. (*„Ennemuistseid juhtumeid Lüllemäel ja Karulas“ 1993*)

KP 45 Verioja, Rebase talu

Meie ees on **Verioja** ehk Sunda ehk Metsoja. Metsoja on küll hilisem nimetus. See Rebase Tornimäe idanõlvalt Rebasejärvest algav väike oja on ümbruskonna suurim veesoon, mis on juba möödunud Papi- ja Kõstrijärvest, siirdub edasi Kantsi järve, sealt Mudajärve ja Laanemetsa oja kaudu Koivasse ning lõpuks jõuavad Karula kõrgustiku lõunapoolsed veed Riia lahte.

Veidi põhjapoolse jäävast endisest suurest ja jõukast Rebase talust on pikemalt juttu RMK raja vaatepunktis 8.

20. sajandi alguse Rebase talu on oma noorpõlve mälestustes meenutanud seal mõned aastad elanud Vabadussõja võitleja, maailmameredel seilanud laevaohvitser ja riigikogulase Jüri Toomepuu isa

Juhan Toomepuu:

Rebasel oli peremehe elumaja ja endine auruveski ühe katuse all, otse oja kaldal. Plats all oja ääres oli umbes kolmandiku vakamaa suurune neljanurkne tasandik. Ühest küljest oli see piiratud ojaga, kahest küljest kraaviga, mille taga oli kohe heinamaa ja neljanda piiri moodustas tee, mis viis mäe rentnike elumaja ja aida juurde. Meie maja oli diagonaalis üle platsi, peremehe maja vastas, esiküljega oja poole. Vaba ala hoonete vahel oli muru, millel oli paar suurt veskikivi küljeli, tõendina, et seal oli kunagi veski olnud. Nüüd kasutati neid istumiseks, kus pühapäeval „kahemaja“ rahvas juttu ajas. Rentnikkude maja asus meist palju kõrgemal, umbes sada meetrit eemal. Igal rentnikul oli ainult üks tuba ja koridoris pliit. Nendel oli ait lähedal – üle tee. Ka meie ait oli seal, kuni peremees laskis enesele ja meile uue aida ehitada, alla teeäärsele nurka. Meie maja ja rentnike vahel, poole maapeal, oli saun – peaaegu kõigist kolmest majast ühekaugusel. Nii olime pererahvaga „alarahvas“ ja rentnikud „mäe rahvas“.

Mägede vahel olid heinamaad. Kõige kõrgem oli Kunnumägi peremehe maa-alal, see oli osaliselt kasutamata ta järsu kõrguse tõttu. Teine suurem mägi oli Värtemägi, mis oli oma hea pinnase tõttu üleni põllu all, kuigi kündmine ja sõnnikukoormaga mäe otsa minek oli omaette probleem. Siis oli veel Kruusmägi, mille nimest juba võib aru saada, et see põllumaaks ei sobinud ja kuulus karjamaa alla. (*„Vara-valgest õhtu ehani“, 1995*)

Kes oli Juhan Toomepuu?

Juhan Toomepuu (10.IX 1902 – 03.III 1990) sündis Lõuna-Eesti talurentniku pojana, kelle unistused kaugetest randadest täitusid, kelle karjääriredel viis ta sõjalaeva ohvitseride messi ja kes nägi palju, mida peetakse maailmas vaatamisväärseks, huvitavaks ja ilusaks. „Saatus oli mulle, kui mitte lugeda kodumaa kaotust, pillavalt lahke“, kirjutab ta. Kodu ei suutnud talle kaasa anda jõukust ega haridust, küll aga sai ta teadmistejano, järjekindluse, aususe ja põhimõtted, mis teda eluteel edukalt kandsid. Oma mälestustes kirjeldab autor huvitavalt ja humoorikalt oma lapsepõlve tsaariaja Võru- ja Valgamaa külades, lahingutegevusest Vabadussõjas 16-aastase vabatahtlikuna, teenistust allohvitserina noore vabariigi sõjaväes, õpinguid Tallinna Merekoolis, teenistust kauba- ja sõjalaeva ohvitserina, sõite maailmameredel, kaugeid randu, elu maailma pealinnas New Yorgis ja USA läänekalda minifarmis. Oma sünnimaad kandis ta aga alati südames. „Elu oli siiski kõige ilusam ja maa taevale kõige lähemal lapsepõlvkodus Eestis“, ütleb ta oma mälestuste kokkuvõttes. Seda arusaama on ta püüdnud edasi anda oma lastele, lastelastele ja kõigile eesti noortele.

Juhan Toomepuu ja tema abikaasa põrmud puhkavad Lüllemäe surnuaias.

(„Vara-valgest õhtu ehani“ 1995)

KP 46 Rebase Tornimägi

Rebase Tornimägi on Karula kõrgustiku kõrgeim koht. Kõrgust 137,8 m. Võrreldes Haanja ja Otepää kõrgustikuga on Karula kõrgustik tunduvalt madalam.

Ta ei saagi nii kõrge olla, kui Haanja ja Otepää. Ta on üksnes nende kõrgustike jääaja lõpus liustike sulamisel toimunud kokkupõrke tulemusena tekkinud plekihunnik. *Aga selle eest palju vahelduvam ja liigestatum.*

*Siinsest 30-meetri kõrgusest vaatetornist avaneb avar vaade kogu kõrgustikule ja kaugemalegi. Hea nähtavuse korral haarab silm Otepää kõrgustikku, ulatume vaatama ka Haanja ümbruse kõrgematele küngastele ja Ähijärve äärde. Lõunasse jäävad Mustjõeni ja Koivani küündivad ulatuslikud metsamassiivid. Lääne suunas haarab pilku maaliline Kõstrejärv, järvest tagapool aga võib aimata Lüllemäe asula katuseid. Põhjas, teisel pool Lüllemäe – Antsla maanteed paistab kuuse-kasemetsaga kaetud **Hallimägi**, mis on ka üks kõrgustiku kõrgemaid (127,8 m).*

KP 47 Peksukivi

*Karula mõis sai tegelikult alguse 15. – 16. sajandil suure Sangaste majandusmõisa karjamõisast nn. Mäe-Karula aladel Rebasel. Praegu on selle koha nimeks **Rebasemõisa**.*

Rebasemõisas asunud mõisniku esimesest residentsist annavad tunnistust mõningad müürijäänused. Mõisaelu mõisasunduse all oli raske ja vaevaline. Vallakohtud olid ka härrade võimu all ja sealt oli raske õigust loota. Iga eksimuse eest saadeti peksupingi peale. Peksa võis saada sellegi eest, kui teomees viinaköögi juurde toored puud tõi.

*Sellest ajast on alles Rebasemõisa bussipeatuse juures endine mõisarehi. Rehe maakivist seinasisse on müüritud **peksukivi**. Peksukivi peal sai sõnakuulmatu töötegija oma hoobid kätte. Vana jutu järgi olevat peksetu käest iga löögi eest viis kopikat nõutud.*

KP 48 Kuningamägi

Poolel maal Lüllemäe ja Rebasemõisa vahel voolab maantee alt läbi Verioja, nõukogude ajal ka Metsoja. Koht ise kannab uhket nime – Kuningasild. Kuningasillast põhjapoole jääb Papijärve ümbritsev Kuningasilla soo ehk Kuningasoo, kirdesse Kuningamägi.

See paikkond on saanud oma nimesid siin Põhjasõja ajal laagris olnud kuulsa rootsi kuninga Karl XII (keda rootsi rahvas hüüab tänini hellitavalt Tosina-Kalleks) väesalga järgi, keda juhatasid oberstleitnandid Kaulbars ja Brömsen.

*Ühest lahingust kirjutab **Helmut Hallemaa**:*

Karula kihelkonda korduvalt laastanud sõdadest on rahva mälestustes erksamalt meeles Põhjasõja-aegsed sündmused. 2. jaanuari 1708. a. õhtul toimus Karula kiriku lähedal lahing. Vene ratsaväele (umbes 4300 meest), kes oli kindralmajor Otto Rudolf von Schaumbergi juhatusel Karula kiriku juurde laagrisse asunud, tungisid kallale Papijärve lähistel laagris asunud rootslased (umbes 570 ratsa- ja 2000 jalameest) oberstleitnantide A. J. Kaulbari ja Brömseni juhatusel. Kallaletungil olnud algul ootamatuse tõttu edu, kuid rootslased löödi vaenlase liiga tugeva ülevõimu tõttu varsti kaunis suurte kaotustega põgenema. („Karula looduse õpperajad 1975)

Ajaloolased on välja uurinud, et talvelahingu ajal asus laagripaik Kuningasilla soo peal. Jaan Lattiku kirjeldatud suvelahingu ajal oli tõenäoliselt kuivemat kohta vaja ja selleks võis lameda harjaga Kuningamägi sobida küll.

Selles, et kuningamägede vallutamine pole naljategu võime ise veenduda Kuningamäkke ronides.

KP 49 Rehemägi

See mägi on ilmselt nime saanud mäe jalamil varem asunud köstri rehe järgi (Kõrgemäe juures oli kirikumõisa rehi). Avaneb suurepärase vaade Kõstrijärvele ja Karula kõrgustiku kõrgeimale mäele Rebase Tornimäele. Üle Tornimäe nõlval kasvava kuusiku kõrgub ka vaatetorn ise.

*Otse järve kaldal sirgub 17 m kõrge ja 2,45 m ümbermõõduga **must e. sanglepp**. See ilusa laia võrega puu on võetud kohaliku tähtsusega objektina looduskaitse alla. Kaitse all on ka Kõstrijärv.*

Järve ääres asuvad punastest tellistest endine köstrikool ja leerimaja

Kool on aegade jooksul kandnud niipalju nimesid, et üldnimeks on rahvasuus jäänud köstrikool.

Võimalik, et siin toimusid 327 aastat tagasi köstri juhatusel esimesed katekismuse järgi lugemise tunnid.

1785.a. valmis leerimaja ja vallakooli jaoks korralik kivimaja.

1819. a. Liivimaa talurahvaseaduses oli nõue asutada kihelkonnakoolid igas vähemalt 2000 mees-
hingega kihelkonnas. Karulas avati kihelkonnakool 1850.a. esimesena Valgamaal. Õpetust jagas

1846.a. Karulasse asunud köster ja legendaarne koolimees **Carl Stimm**.

1892/93.a. valmis vana koolimaja kõrvale Pihkva ehitusmeistrite tööna uus punastest tellistest kooli-
ja leerimaja.

1893.a määras kirikukonvent abiks vanale köster Stimmile, kes selleks ajaks oli Karulas töötanud juba
47 aastat, agara koolimehe **Heinrich Bergmanni**. Köster Stimm lõpetas töö alles 50 tööaasta
täitumisel ja ta saadeti austusavaldustega pensionile.

1893.a. sai Bergmann loa oma eluruumides erakooli avamiseks. Selle kooli õpetajaks oli koos oma
vennaga revolutsionäär **Jaan Sihver**, kes langes eesti kütipoligus Narva rindel 28. novembril 1918. a.
Jaan Sihver oli pärit Viljandimaalt suurest talust. Tema isa ja vennad võitlesid aktiivselt Vabadussõjas.
Seda on paraku hiljemgi ette tulnud, et isad võitlevad poegade ja vennad vendade vastu.

1903.a. Bergmann lahkus Karulast ja tema asemel asus kõstrina ja koolijuhina tööle. Aleksander
Anton.

Kõstrijärvel töötas kool mitmesuguses staatuses ja vaheaegadega kuni Lüllemäe uue koolimaja
valmimiseni 1964.a.

Kooli viimaseks nimeks oli Lüllemäe algkool ja tema juhatajaks Peeter Puudersell.

Juhan Toomepuu meenutab:

Meie perekonna aeg Koikküla mõisas sai täis. 23. aprillil 1917 kolisime Karula mõisa. Isa sai tallmeistri
koha, mis oli paremapalgaline ja palju väarikam koht kui Koikküla mõisa karjamehe koht.

Hakkas kätte jõudma sügis ja minu koolimineku aeg. Nüüd, kus olin nii lähedal Vissi koolile, et oleksin
võinud igal õhtul koolist koju tulla, valisin enesele viimase aasta kooliks Karula kõstri kooli. Ühel
päeval, enne koolide algust, panin tallmeistri hobuse kerge vedruvankri ette ja sõitsin kõstri poole,
umbes neli versta mõisast. Sain kõstriga kokku ta õunaaia ees, oli mulle tuttav kuju juba kirikust, kus
mateda mõned korrad näinud olin. Teretasin ja ütlesin, kes olen ja milleks tulin. Kõik vene keeles, ei
teadnud, et koolijuhatajaga võib kooli asju ka eesti keeles ajada. Tema esitas mulle küsimusi ja vastas
eesti keeles. Ütles lõpuks: „Tore, tule esmaspäeval kella kaheksaks kooli.“ Ütlesin tänan ja
nägemiseni, ikka vene keeles.

Esmaspäeval viis mind üks teopoiss kooli koos mu magamiskoti, voodivarustuse ja priske leivakotiga
kogu nädalaks. Olin juba viieteistaastane ja suve läbi mehe eest väljas olnud. Mind üllatas väga, kui
köster ja kaks õpetajat rääkisid koolilastega eesti keelt. Ka koolimaja erines suuresti mu eelmisest
koolist. Kõigepealt näidati kohe, kus asus poiste käimla ja kus tütarlaste oma, et kogemata, ära ei
vahetaks. Kaks klassiruumi ja poiste magamistuba käimlate, olid teisel korral. Osa ruume ja tütarlaste
magamistuba olid all korral. Ja Vissil – keisri õiget usku koolil – polnudki käimlat! – poisid käisid
preestri õunaaia taga ja tüdrukud lauda taga. Talvel, kui õunapuudel lehti polnud, paistsid kõik
asjatoimingud õuepoolsesse klassiruumi. See vene needus annab end veel praegu osaliselt Eestis
venelaste poolt ehitatud majades tunda. Sama nägin Kroonlinnas ja Hangös vene tööliste juures, kes
roojastasid kogu Hangö ilusa pargi.

Minu pinginaabriks sai uues koolis umbes minusuurune poiss nimega Liivak. Ta isa oli kõstri talu
pooleteramees. Sain Liivaku poisiga heaks sõbraks. Olin omas klassis kõigis ainetes väga hea,
väljaarvatud laulmine ja eesti keel. Klassikaaslased olid juba kõvasti õppinud eesti keele
grammatikat, millest mul polnud udust aimugi. Kui oli eesti keele õigekirjutustund, etteütluse järel,
siis minu vihk oli alati pool punane – õpetajad kasutasid vigade parandamiseks punast tinti. Mu
kooliveli Liivak püüdis mind jõudumööda aidata. Pisut see aitas kah.

Nii et vene kiriku kool oli olnud puht venestamise kool, ainult luteriusu koolid kiriku koolid hoidsid
eestlust alles. Venekeele oskusega oli kõstri kool muidugi Vissi koolist kaugel taga.

1917/1918. õppeaasta vältel juhtus Eestis mõndagi. Vene sõjavägi liikus vahetpidamata ida poole.
Valgas lasti kaks vene laskemoona ladu õhku, suitsusambad olid koolimaja juurde näha. Karula mõisa
tuli rühm Eesti diviisi mehi, mõisa kaitseks. Neist oli tõesti kasu – hoidsid ära taganevate venelaste
rüüstamiskatsed. Kord pidi isegi tulevahetuseks minema, kui venelased tahtsid taganemiseks

veovahendeid saada. Muide, tolle eesti rühmaks allohvitseriks oli Liba Jaan, toosama, kes mulle karjas vene keelt õpetas ja kellest 1918. aasta suvel sai kupja väimees.

Meile tuli uus õpetaja, vene sõjaväest tulnud leitnant Lüüs. Oli meie poiste lemmik. Kui ta kevadel järsku kadunud oli, kuulsime, vist köstrilt, et ta oli läinud Eesti üksusi organiseerima. Meil Liivakuga olid silmad märjad, et ta meid kaasa ei võtnud. Kapten Lüüs oli Vabadussõjas Skautide Pataljoni kompaniitööl ja vabariigi lõpupoole kolonel piirivalves.

Kevadel algas köstri vanas koolimajas leer, mis kestis kolm nädalat. Ema arvas, et pean kah leeri minema. Peapõhjus oli vist, et mulle oli just uus ülikond tehtud, sai selle ära kasutada. Ega midagi, rääkis köstriga, tema oli nõus. Lahkusin nii koolist kaks nädalat enne õppeaasta lõppu. Köster andis hiljem ikka tõendi, et olen kaheklassilise kihelkonnakooli lõpetanud.

(„Vara-valgest õhtu ehani“ 1995)

*1966.a. anti tühjaks jäänud hooned üle tollase VSÜ "Kalevi" Kesknõukogu bilanssi ja siin hakati korraldama lastele suviseid ujumislaagreid. Vana koolihoone remonditi ja seal oli võimalik majutust korraldada. 1970. aastast hakati tegutsema **Lüllemäe spordibaasi** nime all. 1972.a. rajati järvele 50-meetrine ujula, hiljem sööklahoone, palliplatsid, suusa- ja jooksurajad. Kui algul külastasid spordibaasi põhiliselt noorujad, siis hiljem muutus Lüllemäe spordibaas meelispaigaks ka suusatajatele ja orienteerujatele. Spordibaas oli paljude vabariiklike suusavõistluste ja isegi üleliidulise ulatusega orienteerumisvõistluste keskuseks. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi algusaastail ei suutnud spordibaas kohaneda uute majandusoludega ja lõpetas tegevuse.*

Koolimaja tagastati omandireformi käigus Karula kogudusele ning ülejäänud hooned anti 1994.a. Karula valla munitsipaalomandusse.

Praeguseks on nii koolimajal kui teistel hoonetel ja rajatistel uued omanikud.

KP 50 Kõrgemägi

... See oli just kui looduse ime, et kohe silme ees igal pool mäed. Karula kuplistik iga seltsi ja sorti mägedega võis tõepoolest üht võõrast inimest, kes esmakordselt sinna valda juhtus sõitma, tuli too reisija Harglast, Sangastest või ka Urvastest või veelgi kaugemalt, võluda ja haarata oma künkalise käega sülle. Oma valla inimene loomukohaselt ei näinud midagi erilist Jumala ilusas loomingus. Arvas, et pidigi nii olema. Kui sõnnikukoorem järsu mäe kaldal ümber läks, siis kirus, et "misjaoss siia näid mäki nii pallu om visat".(Jaan Lattik. "Mõrsjapärg" 1951)

Kõrgemäelt avaneva vaate ees ei pea ka Karula valla inimene silmi maha lööma. Üle **Köstrijärve** ja **Köstrisoo** nõo kõrguvad **Hallimägi** ja **Rebase Tornimägi**. Siit tehtud **Toomas Trapido** foto ehib **Karula Rahvuspargi** külalistemaja konverentsisaali seina.

Kõrgemäe läänenõlval paikneb **Rehemäe talu**. Sellel kohal asus endine **kirikumõisa** suur **rehi**. Selle suurust näitab seegi, et talu ehitamisel eluhooned rehe vundamendi ühte, abihooned aga teise otsa rajati, vahele jäi veel paras õuemaagi. See rehi oli omamoodi kultuurimajaks möödunud sajandi lõpul. Suviti kohandati avar rehealune laudade ja pakkudega istmetega pidude kohaks. Sajandi lõpul mängiti siin mitmeid näidendeid, nagu Lydia Koidula "Saaremaa onupoeg", "Säärane mulk" ja "Kroonuonu", August Kitzbergi "Rätsep Õhk", "Sõda pruudi pärast", "Koit ja hämarik" jt.

Kirikumõisa rehest on rahva mälestustesse jäänud ka üks sünge, kuid tõele vastav lugu. 1821.a. talvel tungis marutõbine emahunt Sangastest tülles Kaagjärve, Pikkjärve ja Karula aladele ning pures ja hammustas 12 tunni jooksul 32 inimest, enne kui ta suudeti maha lüüa. Taudihaiged toodi kirikumõisa rehte, kus neid valve all kinni hoiti kuni nad krampides ja valudes surid.

See tohutu inimlik tragöödia on leidnud kajastamist **Bernnard Kangro** 1947.a. paguluses kirjutatud näidendis "Hunt" (trükkis ilmus 1967). 1991.a. pani näidendi võru keelde ümber Kauksi Ülle. Nüüd juba pealkirja all "Susi". Näidendi esimest vaatust mängiti 5. augusti 1995 südaööl Lüllemäel, Kaika VII suveülikoolis (tervikuna esmakordselt "Vanemuises" 5. novembril 1995).

Antsla lähistelt Oekülalt pärit **Bernnard Kangro** on Karulaga vägagi tihedalt seotud. Siin elasid tema sugulased, siit kaudu kulges koolitee Valka, siit leidis ta endale abikaasa. Tema loomingus kohtab üsna sageli Karula motiive.

Karulast leidis endale abikaasa ka **Ain Kaalep**. Ain Kaalepi huvi Karula vastu pärineb tegelikult

varasemast. Nimelt olnud Jaan Lattiku "Meie noored" esimene raamat mille ta iseseisvalt kaanest kaaneni läbi luges. Et raamatus räägivad lapsed huvitavat Karula murret, siis õppis Ain Kaalep ka ise selle keele ära. Praegu on Valga- ja Võrumaa piiril asuvas Sora talus Ain Kaalepi suvekodu. Sünnilt Karula mees on Öru metsavahi poeg **Valev Uibopuu**. Paguluses töötas Valev Uibopuu aastaid koos Bernard Kangroga Eesti Kirjanike Kooperatiivi kirjastuses Lundis. Kirjaniku soovi kohaselt maeti urn tema säilmetega Karula surnuaeda. Kuid kindlasti on Karulast kõige rohkem kirjutanud **Jaan Lattik**. Tema „Meie noorte“ Karulat võrreldakse õigusega Lutsu Palamusega ja Tammsaare Vargamäega.

Koostas Toivo Kotov 2011-2014